

**This is an electronic reprint of the original article.
This reprint *may differ* from the original in pagination and typographic detail.**

Author(s): Moisio, Olli-Pekka

Title: Valehtelu politiikassa

Year: 2011

Version:

Please cite the original version:

Moisio, O.-P. (2011). Valehtelu politiikassa. Kansalaisyhteiskunta, 2 (2), 262-268.

All material supplied via JYX is protected by copyright and other intellectual property rights, and duplication or sale of all or part of any of the repository collections is not permitted, except that material may be duplicated by you for your research use or educational purposes in electronic or print form. You must obtain permission for any other use. Electronic or print copies may not be offered, whether for sale or otherwise to anyone who is not an authorised user.

VALEHTELU POLITIIKASSA

Martin Jay: *The Virtues of Mendacity. On Lying in Politics*. University of Chicago Press, Charlottesville, 2010.

Olli-Pekka Moisio*

Tiede-elämässä on harvinaista, että käteen sattuu teos, jonka nimi on niinkin kiinnostusta herättävä kuin University of California at Berkeleyyn historian professori Martin Jayn vuonna 2010 ilmestynyt teos *The Virtues of Mendacity*. Vaikka teoksen alaotsikko suuntaa kirjaa selävan ajatuksia yleisen valehtelun ja politiikan suhdetta luotaavan teoksen suuntaan, ampuu teos kuitenkin tarkastelunsa ydintä laajemmalle. Perustellusti voisi sanoa, että Jayn teoksen yhteistoiminnan keskeisimpään ulottuvuuteen, poliittisuuteen, keskittyvä tarkastelu onnistuu kuvaamaan ihmistoimintaa ja ihmisyyttä laajemminkin. Arkisestihan olemme sitä mieltä, että totuuden puhuminen on lähtökohtaisesti kaikenlaisen ihmistenvälisen toiminnan perusarvo. Tämä voidaan lukea yksipuolisesti, mutta toisaalta se paljastaa myös asian monitahoisuuden. Valehtelu voi olla tehokas normatiivinen erottelu ainoastaan totuuden puhumisen lähtökohdan vallitessa, siis sen, että oletamme puhujien todellakin vilpittömästi tarkoittavan sitä mitä kulloinkin sanovat. Mutta toisaalta totuuden puhumisen absoluuttinen moraalinen lähtökohta voi tuoda omat ongelmansa mukanaan.

The Virtues of Mendacity on Jaylle tyypillinen teos, jossa tehdään läpileikkaus jonkin erityisen teeman ympärillä käydystä teoreettisesta keskustelusta. Jay tarttuu teoksissaan laajoihin sekä monesti ristiriitaisiin ongelmakenttiin, ja niin tälläkin kertaa. Juuri nämä seikat kytkevät *The Virtues of Mendacity* teoksen Jayn aikaisempien opus magnumien sarjaan. Näistä ensimmäinen, totaliteetin käsitettä käsittelevä *Totality and Marxism* ilmestyi vuonna 1986 ja toinen, näkemiskyvyn kritiikkiä ranskalaisessa ajattelussa tarkasteleva *Downcast Eyes* vuonna 1993. Vuonna 2005 Jay julkaisi kokemuksen käsitettä koskevan läpileikkauksen teoksessaan *Songs of Experience*. Niin käsillä olevassa teoksessa, kuin aikai-

* Dos. Olli-Pekka Moisio on filosofian tutkijatohtori Jyväskylän yliopistossa. Email: olli-pekka.moisio@jyu.fi

semmissäkin teoksissaan Jay osoittaa traditioiden syvällisen ymmärryksen sekä taitonsa esittää keskusteluja kiinnostavasti ja jännittävästi, ikään kuin parhaimpina jännityskertomuksina. Samalla hän välttää ylimielisen asenteen koskien ongelmakentän monitahoisuutta.

Tällä kertaa teoksen teemana on valehtelun rooli poliittisessa teoriassa. Tarkemmin muotoiltuna Jayta kiinnostaa tarkastella keskustelua erityisesti niistä kohdin, kun pyritään vastaamaan valehtelemisen oikeuttamista koskeviin kysymyksiin, tai pyritään pääsemään valehtelusta eroon kokonaisuudessaan poliittisen toiminnan piirissä. Jälleen kerran Jay lähestyy tutkimuksen kohteena olevaa ilmiötä kunnioittavasti ja näkökulmien moninaisuutta ymmärtäen ja tukien. Hänen aikomuksenaan ei ole teoksessa tuottaa jälleen yhtä teoriaa siitä, mistä valehtelun ja politiikan välisessä suhteessa on kysymys, tai mistä siinä tulisi olla kysymys. Jay seuraa kommentoiden tätä kohtalaisen massiivista keskustelua Platonista alkaen Augustinuksen, Montesquen ja Machiavellin kautta aina moderneihin 1900-luvun ajattelijoihin kuten esimerkiksi Hannah Arendt ja Leo Strauss.

Jay osoittaa teoksessaan, kuinka normaali vaihtoehtopari joko yhtäältä moralistisesti tuomita valehtelu ylipäänsä sekä erityisesti valehtelu politiikassa jonakin lähtökohtaisesti pahana asiana, tai toisaalta jossain määrin kyynisesti ja puolustelevasti nostaa esille pelkästään valehtelun positiivisia tuloksia, ei ole tavoittanut ilmiön monitahoisuutta. *Virtues of Mendacity* tarjoaa vivahteikkaan valehtelun puolesta ja vastaan esitettyjen argumenttien tarkastelun, jossa pyritään testaamaan ajatusta, jonka mukaan tietty määrä valheellisuutta on tarpeen myös demokraattisissa yhteiskunnissa. Juuri tässä mielessä teoksessa esitetty kehitelmä ylittää ainoastaan argumenttien läpikäynnin. Jay itse asiassa kuvaa myös poliittista koskevia käsityksiämme. Valheellisuutta ja politiikka koskevat argumentit välttämättä olettavat erityyppisiä käsityksiä poliittisuudesta ylipäänsä.

Carl Schmitt pyrki tunnetusti määrittelemään, mitä tarkoitamme poliittisuudella. Schmittin jäljessä on syntynyt oma teollisuuden haaran, kun poliittisen teorian tutkijat ovat yksi toisensa jälkeen pyrkineet määrittelemään poliittisen olemusta. Jay kartoittaa teoksessaan tätä keskustelua, mahdollisia valehtelun ja politiikan teeman kannalta olennaisia implikaatioita etsien.

Kenelle olemme velkaa totuuden? Kysymys on keskeinen poliittisuuden ilmiön kannalta, koska politiikassa on kuitenkin syvässä mielessä kysymys vastakkaisuuksista. Joskus tämä vastakkaisuus on jopa itse olemassaoloon olennaisesti liittyvää kuten erilaisten katastrofaalisten yhteiskunnallisten ja maailman laajuisten kriisien aikana. Tällaisten kriisien aikana on miltei mahdotonta pitää kiinni totuuden puhumisen tavoitteesta. Muutama esimerkki kuvanee tilannetta.

Toisen maailmansodan lopussa liittoutuneiden joukkojen suunnitelmassa D-päivän iskuja totuuden puhuminen Hitlerille ei olisi ollut mielekäs tavoite. Toisaalta politiikassa on myös usein kyseessä heikompien vahvemmille esittämästä vastalauseesta, jolloin valheellisuus voi olla kamppailun väline, jolla pyritään välttämään suoranainen tuhoutuminen tai edistämään vapautumista alistavasta suhteesta. Törmäyskursilla olevat vastakkaiset moraalisaännöt saattavat kumota absoluuttisen valehtelun kiellon. Elokuvasssa *Kunniattomat paskiaiset* juutalaisia metsästäneen natsin kysyessä, piilotteletko juutalaisia lattialankkujesi alla, tälle osoitettu totuudellinen vastaus ei osoita moraalista suorasekäisyyttä. Päinvastoin. Kun natsi saa viimein maanviljelijän paljastamaan, että lankkujen alla todellakin on juutalaisia, hän ampuu kiinni saamansa juutalaiset. Tapahtuma osoittaa ennemminkin vallalle suunnatun valheen moraalisen arvon.

Mutta mitä teemalle tapahtuu silloin, jos otamme tosissaan kansalaisten yleisen käsityksen siitä, että vallan kahvassa olevat päättäjät eivät puhu totta kansalaisilleen? Jos siis ajattelemme, että he ovat korruptoituneita ja ajavat ainoastaan omaa etuaan. Tällöin meistä tuntuisi hankalalta puolustaa valehtelua politiikan tekemisen keinona. Jayn teoksen sivuilla teoreetikot, jotka ovat määritelleet politiikan viisaaksi hallitsemiseksi, eivät kuitenkaan ole puolustaneet kaiken hallintaan liittyvän täysin avoimeksi tekemistä hallituille. Platonista alkavassa traditiossa puhutaankin ”ylevistä valheita”, jotka ovat kulkeutuneet myös muun muassa Leo Straussia lukevien uskonservatiivisten nykyajattelijoiden kirjoituksiin, jotka puolustavat avoimesti myytin rakentamista julkisen hyvän nimissä.

Demokratian puolustajat pitävät intuitiivisesti avoimuutta ja integriteettiä korkeassa arvossa. Kuitenkin demokraattisen reaalipolitiikan koukeroita tutkiessa huomaa Jayn mukaan nopeasti demokraattisen

politiikan ja eräänlaisen esteettisen politiikan version välisen suhteen. Esteettisen politiikan käsitettä muotoili esimerkiksi Walter Benjamin (1936; ks. Falasca-Zamponi 2000), jonka silmämääränä oli esteettisen politiikan keskeisenä esimerkkinä toimiva Kansallis-sosialistinen Saksa.

Mutta myös demokraattiseen parlamentarismiin on kuulunut alusta lähtien kuvien ja kuvaelmien tekeminen ja retoriikka, sekä suoranainen kaksinaamaisuus poliittisessa toiminnassa. Jay kuvaa esimerkkinä tästä suvereenin vallan esteettistä ideaalia. Tämä ideaali perustuu keskiaikaiseen ajatukseen kuninkaan kahdesta ruumiista, josta kattavan tutkimuksen on kirjoittanut Ernst H. Kantorowicz (1957) teoksessaan *The King's Two Bodies: A Study in Mediaeval Political Theology*. Kuninkaalla oli tämän ajatuksen mukaan konkreetin luonnollisen ruumiin lisäksi mystinen ruumis. Tämä ajatus menee kristillisen tradition syvärakenteisiin nimenomaan Kristuksen hahmossa, jolla väitetysti oli sekä todellinen että mystinen ruumis. Tässä ajatuksessa ehtoollinen, jonka Jeesus suoritti ennen ristiinnaulitsemistaan, nähtiin eräänlaisena siirtymänä näiden kahden ruumiin välillä. Monarkin kaksi ruumista tarkoitti siis sitä, että monarkia instituutiona kykeni säilyttämään olemassa olonsa kuninkaan kuollessa. Mystinen ruumis, monarkian institutionaalinen rakenne, oli ikuinen kuolematon poliittinen todellisuus.

Ajatus kuninkaan kahdesta ruumiista päättyy historiallisesti demokratisoitumisen aikakauden alkaessa. Vastaavanlainen ajatus voidaan kuitenkin sijoittaa myös edustukselliseen demokratiaan, kuten lukuisat ajattelijat ovat tehneetkin (Pierre Rosanvallon, Frank Ankersmit jne.). Kuninkaan kaksi ruumista saa uusien ajattelijoiden piirissä demokraattisen tulkinnan. Tällöin parlamentti nähdään ikään kuin kuninkaan todellisena ruumiina, joka kuitenkin perustuu tämän mystiseen ruumiiseen, siis ajatukseen kansan suvereniteetista. Voimme siis puhua modernin poliittisen edustuksellisuuden kahdesta ruumiista. Monarkiassa kuninkaan todellinen henkilö ruumiineen kiteytti valtansa kaksi ulottuvuutta ja kuollessaan nämä kaksi ruumista irtaantuivat toisistaan. Sen sijaan edustuksellisessa demokratiassa muun muassa lain säätämisen prosessi ja henkilöt, jotka ovat näyttämöllä, näyttäytyivät ikään kuin ikuisen kuolematoman kansan suvereenisuuden kuolevaisina ilmauksina. Jay esittääkin teoksessaan, että suvereeni kansa on eräänlainen kelluva merkitysijä, jonka roolin täyttäjää teoreetikot ovat

etsineet erilaisista poliittisen järjestelmän osajärjestelmistä ja poliittisista ryhmistä. Tunnetusti Euroopassa tällä hetkelläkin voimistuva oikeistolaisena ilmenevä poliittinen populismi on ollut erittäin hyvä tämän roolin täyttäjänä.

Jay kuvaa teoksessaan sitä keskeistä jännitteisyyttä, joka virittyy kansansuvereniteettiin perustuvan julkisen vallan ja toisaalta sen erityisten aina osallisten ruumiillistumien välille. Tämä ilmenee suurien johtajien, avantgardististen puolueiden, kansakunnan, siis meidän kaikkien puolesta puhuvien henkilöiden tai ryhmien puhettavassa. Jay esittääkin teoksessaan, että demokraattisinkin politiikka perustuu myytille, jopa valheelle. Poliitiikka ei kykene tunnistamaan, että ajatuksessamme kansansuvereniteetista kaiken poliittisen vallan perustana vallitsee katkos, ja suurin vaara piilee juuri tämän katkoksen täyttämisy yrityksissä konkreetteilla toimijoilla tai ilmentymillä. Totalitarismi onkin tällaisessa ajattelukehikossa yritys löytää täydellinen ykseys poliittisen vallan ja kansan välille. Tällaista yritystä vastaan tulisikin Jayn mukaan ylläpitää, mitä Ankersmit (1996) nimittää poliittisen todellisuuden rikkoutuneisuudeksi (*brokenness of political reality*), jossa ei nähdä suoraa yhteyttä suvereenin ja sen konkreettien ruumiillistumien välillä.

Yleensä ihmiset eivät käsitä tätä katkosta ja sen vuoksi poliitikot puhuvatkin koko kansan suulla. Jaylle poliittinen toiminta on tässä mielessä perustaltaan eräänlaista tarinoiden kerrontaa. Hannah Arendt (1963) on nostanut tähän liittyen esille ensinnäkin tästä luonteesta seuraavan politiikan periaatteellisen teatraalisuuden, poliittisen maskin ja persoonan osuuden esitetyssä roolissa. Poliitikot joutuvat turvautumaan julkisen ja yksityisen välisen ristiriidan selvittämisessään retoriikkaan, manipulaatioon ja argumentteihin, jotka ovat tieteen tahtoen epämääräisiä ja läpipääsemättömiä. Toisaalta Arendt kiinnittää huomionsa politiikkaan sisältyviin tarinoihin. tarinat koskevat sitä, miten johonkin tilanteeseen on tultu ja toisaalta minne mahdollisesti voidaan päästä. Näille tarinoille on tyypillistä se, että ne on aina kytketty johonkin kaiken kattavaan tyyliin (tragedia, komedia, satiiri, romantiikka jne.). Niitä ei koskaan kerrota ikään kuin historiana, niin kuin tarina tosiasiallisesti tapahtui. Arendt ajattelee, että juuri tässä mielessä politiikka, ollessaan tarinankerrontaa, omaa myös esteettisen ulottuvuuden. tarinat ovat kuitenkin avoimia, koska ne hahmottavat tulevaisuutta, joka ei ole vielä toteutunut.

Arendt esittää kahdessa artikkelissaan *Lying in politics* (1972) ja *Truth and politics* (1961), että poliittisessa toiminnassa on eräässä mielessä kyseessä pidättäytyminen tarpeesta kertoa totuutta siitä, mikä kulloinkin on kyseessä. Tämä tarkoittaa sitä, että politiikassa on kyse ensisijassa mielikuvituksesta: toiveesta johonkin toiseen kuin annettu, uskosta siihen, että käsillä oleva tilanne ei ole ainoa mahdollinen mikä voi tapahtua. Kuvittelukyvyllä hahmotellaan tulevaisuutta, joka ei rakennu annetun todellisuuden faktojen perustalle. Tulevaisuus voi olla periaatteessa jokin toinen todellisuus kuin vallitseva. Tästä Jay käyttää käsitettä ”valehtelun performatiivinen laatu”, joka liittyy muun muassa siihen, että valehtelija pyrkii vakuuttamaan kuulijansa, että puhuu totta. Valehtelun performatiivisessa ulottuvuudessa on siis eräässä mielessä kyseessä tulevaisuuden muuttaminen, ajatus siitä, että tulevaisuus ei perustu nykyisyyden tosiasioille.

Moni tuntee ajatuksen suuresta valheesta (*Big Lie*). Totalitarismin olemuksen on nähty perustuvan suureen valheeseen. Hitler kirjoitti teoksessaan *Mein Kampf* suuresta valheesta, mutta jossain muussa mielessä kuin oman poliittisen toimintansa ohjenuorana. Hän käytti käsitettä hyökkäykseen vihollisiaan vastaan. Aikakautensa juutalaisten ja sosialistien suuri valhe oli Hitlerin mukaan se, että he väittivät Saksan hävinneen ensimmäisen maailman sodan rintamalla. Hitler sen sijaan väitti puhuvansa totta. Tietenkin myöhempi historia osoitti, että hän itse oli mestari tällaisen suuren valheen käyttäjänä.

Suuren valheen vastakohta ei ole kuitenkaan yksi suuri ja järkähtämätön totuus. Totuus, joka on siinä määrin pakottava, että lakkauttaa kertakaikilla kaikki väittelyt, erilaisten näkemysten välisen kisailun ja retorisen kamppailun, jota erilaisten arvojen piirissä elävät ihmiset käyttävät pyrkiessään vaikuttamaan toisiinsa julkisessa tilassa. Yhden tällaisen totuuden olemassaolon idea on vierasta politiikalle. Poliitiikka eroaa juuri tässä muun muassa oikeustieteellisistä diskursseista (totuuden kertomisen vaade), tieteellisestä toiminnasta (paras argumentti voittaa jaetun totuuden tavoitteen puitteissa). Poliitiikka on tila, jossa monet eri arvot, lukuisat puolittoukset kamppailevat keskenään ilman, että lopputuloksena olisi jokin lopullinen näiden kamppailujen vaikeneminen ja lakkaaminen. Suuren valheen vastakohta onkin Jayn mukaan pienten puolivalheiden moninaisuus.

Edellinen ei kuitenkaan Jayn mukaan tarkoita, että politiikka olisi määritelmällisesti valheellisempaa kuin jokin muu toiminta. Kuten aiemmin esitin, valhe toimii ainoastaan sellaisessa kontekstissa, missä oletetaan ihmisten puhuvan totta. Onkin onni, että vaikka politiikka on osittain rajattavissa omaksi alueekseen yhteiskunnassamme ja sillä on omat kehityksensä prosessit, se ei kuitenkaan ole täysin vesitiivis. Se vuotaa laitojensa ylitse muihin konteksteihin (oikeusjärjestelmä, tiede-elämä, moraaliset järjestelmät), joissa poliittiset toimijat joutuvat myös toimimaan ja joiden toimintanormien kanssa he joutuvat myös käymään neuvotteluja.

Virtues of Mendacity teos kuvaakin eräällä tavalla sitä, kuinka yhteiskunnat ovat kehittyneet ymmärtämään totuuden kertomisen vaatimuksen joustavuutta. Olemme ikään kuin lapset, joilta vaaditaan ehdotonta totuuden kertomista, mutta samalla painotetaan, että on epäsoveliaista kertoa ellei pidä lainkaan Harri-sedän uudesta vaimosta. *Virtues of Mendacity* teoksessa korostetaan, ettei tällainen poliittisen toiminnassa ilmenevä läheinen suhde valheellisuuden kanssa ole aina merkki poliittisesta epäonnistumisesta.

Kirjallisuus

- Ankersmit, F. R. (1996).** *Aesthetic Politics: Political Philosophy Beyond Fact and Value*. Stanford: Stanford University Press.
- Arendt, H. (1961).** "Truth and Politics". Teoksessa H. Arendt, *Between Past and Future*. New York: Viking Press.
- Arendt, H. (1963).** *On Revolution*. New York: Viking Press.
- Arendt, H. (1972).** "Lying in Politics". Teoksessa H. Arendt, *Crises of the Republic*. New York: A Harvest Book.
- Benjamin, W. (1936).** "Taideteos mekaanisen uusinnettavuutensa aikakaudella". Teoksessa W. Benjamin *Messiaanisen sirpaleita*. Helsinki: Tutkijaliitto. 1989.
- Falasca-Zamponi, S. (2000).** *Fascist Spectacle: The Aesthetics of Power in Mussolini's Italy*. Berkeley: University of California Press.